

Adam Górski

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

adam.gorski@uj.edu.pl

Marcin Klonowski

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

klonowski.mar@gmail.com

Usiłowanie nieudolne ze względu na przedmiot w praktyce sądowej (na marginesie uchwały Sądu Najwyższego I KZP 16/16)

*Conceptions of Inept Attempt Because of the Subject
in Judicial Practice (on the Margin of the Supreme Court's
Resolution I KZP 16/16)*

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy usiłowania nieudolnego ze względu na przedmiot w praktyce sądowej w odniesieniu do uchwały Sądu Najwyższego I KZP 16/16. Omówiono tu dwa antagonistyczne względem siebie stanowiska: koncepcję obiektywistyczną (obiektywną) oraz koncepcję subiektywistyczną (subiektywną), a także koncepcje mieszane.

Słowa kluczowe: usiłowanie nieudolne; koncepcja subiektywistyczna; koncepcja obiektywistyczna

WPROWADZENIE

W orzecznictwie i w doktrynie prawa karnego istniały rozbieżności dotyczące wykładni jednej z przesłanek usiłowania nieudolnego, a mianowicie przesłanki „braku przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego”. Na gruncie wykładni art. 13 § 2 k.k. ukształtowały się dwa przeciwstawne

stanowiska, tj. koncepcja obiektywistyczna (obiektywna) oraz koncepcja subiektywistyczna (subiektywna)¹. Oprócz tych dwóch antagonistycznych względem siebie koncepcji prezentowane są również koncepcje mieszane, łączące w sobie elementy subiektywnej i obiektywnej oceny zdatności przedmiotu do popełnienia na nim czynu zabronionego. Różnica pomiędzy usiłowaniem udolnym a nieudolnym rysuje się na gruncie strony przedmiotowej usiłowania, przy czym nieudolność usiłowania musi być obiektywna, a ponadto musi istnieć wbrew przekonaniu sprawcy². Ze względu na problemy interpretacyjne przy wykładni przesłanek usiłowania nieudolnego, jak również z uwagi na pozorne – jak wskazywano – poszerzenie zakresu penalizacji przestępnego usiłowania, w piśmiennictwie postulowano nawet rezygnację z konstrukcji usiłowania nieudolnego, która miała być skorelowana z modyfikacją podstaw stosowania odstąpienia od wymierzenia kary lub nadzwyczajnego złagodzenia kary³.

KONCEPCJA OBIEKTYWISTYCZNA

W myśl koncepcji obiektywistycznej dla realizacji znamion usiłowania nieudolnego wystarczające jest istnienie obiektywnej możliwości dokonania czynu zabronionego na jakimkolwiek desygnacie znamienia czynności wykonawczej. W koncepcji tej z brakiem przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego wiązać należy brak obiektywny, nie zaś nieprzystawanie danego przedmiotu do oczekiwań sprawcy.

Dla koncepcji obiektywnej reprezentatywne są w szczególności dwa orzeczenia Sądu Najwyższego. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2010 r.⁴ wyrażono tezę, że o usiłowaniu nieudolnym można mówić tylko wtedy, gdy w miejscu, do którego włamuje się sprawca, w ogóle nie ma żadnych przedmiotów, natomiast nie wtedy, kiedy nie ma tam jedynie przedmiotów wartościowych. Do podobnych konstatacji doszedł Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 28 kwietnia 2011 r.⁵, w którym wskazał, że przez brak przedmio-

¹ Podział ten odnosi się do sposobu wykładni przesłanki „braku przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego” przez przyzmat kryteriów obiektywnych, subiektywnych bądź mieszanych. Nie pokrywa się on z zaprezentowanymi w nauce prawa karnego obiektywnymi (akcentującymi bezpośrednie zmierzanie) i subiektywnymi (kładącymi nacisk na wolę sprawcy) teoriami uzasadniającymi wprowadzanie odpowiedzialności karnej za usiłowanie. Por. Z. Jędrzejewski, *Bezprawie usiłowania nieudolnego*, Warszawa 2000, s. 15–106; R. Dębski, *Karalność usiłowania nieudolnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, nr 2, s. 102–107.

² A. Marek, *Istota nieudolnego usiłowania przestępstwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968, nr 1, s. 96.

³ J. Raglewski, *Usiłowanie nieudolne dokonania czynu zabronionego – analiza krytyczna*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 12, s. 45–46.

⁴ Postanowienie SN z dnia 16 lutego 2010 r., V KK 354/09, R-OSNKW 2010, poz. 340.

⁵ Postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 2011 r., V KK 33/11, LEX nr 817558.

tu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego należy uznać brak obiektywny, nie zaś zdyskwalifikowanie przez sprawcę przedmiotu ze względu na nieprzydatność dla niego.

Stanowisko zbliżone do prezentowanego w wyżej wymienionych judykatach przedstawiane było w orzecznictwie sądów apelacyjnych. W wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 lutego 2002 r.⁶ stwierdzono, że usiłowanie nieudolne charakteryzuje się brakiem zagrożenia dobra prawnego, na które skierowany jest czyn sprawcy, przy czym o usiłowaniu nieudolnym nie można mówić w sytuacji, gdy wartość rzeczy ruchomych odbiega od wartości rzeczy oczekiwanych przez sprawcę. W wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 4 czerwca 2013 r.⁷ sąd ten stosowanie obiektywistycznej koncepcji uzasadnił względami prakseologicznymi, podnosząc, iż przyjęcie stanowiska skrajnie subiektywistycznego może doprowadzić do prób wpływania przez oskarżonych na przebieg procesu w sposób niepożądany, m.in. przez próbę manipulacji przy udowadnianiu zamiaru. Koncepcja obiektywistyczna znalazła również odzwierciedlenie w wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 24 września 2013 r.⁸, w którym sąd ten uznał, że brak pieniędzy u pokrzywdzonego, pomimo posiadania przez niego innych wartościowych rzeczy, wskazuje tylko i wyłącznie na fakt niezrealizowania celu ataku rozbójniczego, nie wpływa zaś na ocenę danego czynu zabronionego jako usiłowania. W wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2015 r.⁹ odrzucono subiektywistyczną koncepcję, wskazując, iż usiłowanie nieudolne polega na obiektywnej niemożności dokonania rozboju *ex ante*, co oznacza, że nie ma w ogóle realnego zagrożenia dla dobra prawnego z uwagi na obiektywny brak jakiegokolwiek rzeczy mogącej stanowić przedmiot czynności wykonawczej. Brak przedmiotu, na który nakierowany jest zamiar sprawcy, nie odgrywa roli z perspektywy oceny usiłowania jako nieudolnego.

Koncepcja obiektywistyczna znalazła szeroką akceptację w doktrynie prawa karnego. Za koncepcją tą zdecydowanie opowiedział się A. Zoll, wyrażając aprobatę dla tych orzeczeń, w których przez brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego rozumiano brak obiektywny, a nie fakt stwierdzenia nieprzydatności dla sprawcy konkretnego przedmiotu¹⁰. Podobne stanowisko zaprezentowała V. Konarska-Wrzošek, podnosząc, iż ze zrealizowaniem znamion z art. 13 § 2 k.k. łączyć należy sytuację, w której sprawca, godząc w sposób zamierzony w prawnie chronione dobro, skieruje swoje zachowanie tam, gdzie wbrew jego oczekiwaniom nie ma odpowiedniego dla danego czynu zabro-

⁶ Wyrok SA w Katowicach z dnia 28 lutego 2002 r., II AKa 549/01, LEX nr 56778.

⁷ Wyrok SA w Łodzi z dnia 4 czerwca 2013 r., II AKa 97/12, LEX nr 1409183.

⁸ Wyrok SA w Lublinie z dnia 24 września 2013 r., II AKa 131/14, LEX nr 1439168.

⁹ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2015 r., II AKa 73/15, LEX nr 1439168.

¹⁰ A. Zoll, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1: *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 297.

nionego przedmiotu czynności wykonawczej¹¹. Stanowisko obiektywistyczne zaprezentowane zostało także przez T. Bojarskiego, który brak przedmiotu nadającego się do popełnienia przestępstwa utożsamia z brakiem dobra chronionego, a więc konsekwentnie z niemożnością naruszenia dobra chronionego prawem¹².

Za zwolennika obiektywnego pojmowania przesłanki usiłowania nieudolnego z art. 13 § 2 k.k. uznać należy też J. Biedermana¹³, w którego ocenie to, czy konkretna rzecz może stanowić przedmiot nadający się do popełnienia na nim czynu zabronionego, oceniać należy przez pryzmat jej właściwości wyznaczonej przez istotę owego czynu zabronionego. O nieudolności usiłowania decyduje zatem brak przedmiotów czynności wykonawczej, które mogą być przedmiotem przestępstwa „w ogóle”.

KONCEPCJA SUBIEKTYWISTYCZNA

Zgodnie ze stanowiskiem subiektywistycznym dla stwierdzenia, iż zachodzi „brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego”, relevantny jest brak ze strony sprawcy zamiaru dokonania czynu zabronionego na określonym desygnacie znamienia przedmiotu czynności wykonawczej.

Orzeczeniem reprezentatywnym dla tzw. koncepcji subiektywistycznej jest uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2000 r.¹⁴, w której stwierdzono, że przedmiotem kradzieży jest ta rzecz, na którą skierowany jest zamiar sprawcy, a okoliczność, że ofiara ma inne rzeczy potencjalnie „nadające się” do kradzieży, jest bez znaczenia w kwestii oceny postaci usiłowania jako nieudolnego, ponieważ o „nadawaniu się” tych rzeczy do kradzieży można mówić jedynie w sensie potocznym, a nie w rozumieniu art. 13 § 2 k.k.

Subiektywistyczna koncepcja usiłowania nieudolnego znajdowała już odzwierciedlenie w orzeczeniach sądów apelacyjnych wydawanych przed wyżej wymienioną uchwałą Sądu Najwyższego. W wyroku z dnia 24 maja 2005 r. Sądu Apelacyjnego w Katowicach¹⁵, w wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia

¹¹ V. Konarska-Wrzošek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2016, s. 110.

¹² T. Bojarski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2016, s. 98. Stanowisko przeciwstawne, opierające się na tezie, iż zachowanie polegające na usiłowaniu nieudolnym może zagrażać dobru chronionemu prawem, przedstawił S. Tarapata (*Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2016, s. 515–516).

¹³ J. Biederman, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2000 r.*, „Palestra” 2001, nr 7–8, s. 212–216.

¹⁴ Uchwała SN z dnia 20 listopada 2000 r., I KZP 36/00, OSNKW 2001, nr 1–2, poz. 1.

¹⁵ Wyrok SA w Katowicach z dnia 24 maja 2005 r., II AKa 155/05, OSA/Kat. 2005, nr 3, poz. 16.

28 marca 2006 r.¹⁶ oraz w wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 sierpnia 2015 r.¹⁷ wskazano, że skoro sprawca zamierzał dokonać zaboru pieniędzy, a takich rzeczy pokrzywdzeni nie mieli, to sam fakt posiadania innych przedmiotów nie może zmienić oceny tego usiłowania jako nieudolnego. Podobnie w wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 4 kwietnia 2006 r.¹⁸ pierwszorzędne znaczenie przyznano przedmiotowi, na który nakierowany był zamiar sprawcy. Do ścisłego powiązania nieudolności usiłowania z zamiarem sprawcy doszło również w wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 25 stycznia 2013 r.¹⁹

Koncepcja subiektywna znalazła ponadto licznych zwolenników w piśmiennictwie. Za koncepcją tą opowiedział się T. Sroka, wskazując, iż uzasadnieniem istnienia konstrukcji karalności usiłowania nieudolnego w prawie karnym jest subiektywizm uzasadniający karalność za czyny, które nie tworzą rzeczywistego zagrożenia dla dobra prawnego²⁰. Ocenę zaistnienia jednej z przesłanek nieudolności usiłowania dokonywać należy obiektywnie, *ex ante* oraz *in concreto*, w odniesieniu do określonego typu czynu zabronionego, przy uwzględnieniu pełnej treści zamiaru sprawcy. Niemniej w pewnych przypadkach, analizując zamiar sprawcy, można dojść do przekonania, że nakierowany on był na zabór jakiegokolwiek mienia i wówczas jako brak przedmiotu nadającego się do popełnienia czynu zabronionego w myśl art. 13 § 2 k.k. należy rozumieć brak takiego przedmiotu w ogóle.

Zwolennikiem koncepcji subiektywistycznej jest K. Wiak, który wskazuje na konieczność uwzględnienia przy ocenie zdatności przedmiotu dla popełnienia czynu zabronionego realiów danej sprawy, a w szczególności treści zamiaru sprawcy pozwalającego zrekonstruować ściśle oznaczony czyn zabroniony, do którego popełnienia sprawca dąży²¹. Natomiast w dalszej części autor ten postuluje traktowanie jako usiłowania zwykłego takiego działania sprawcy, które polega na bezpośrednim zmierzaniu do zaboru rzeczy posiadanych przez ofiarę, przedstawiających wartość majątkową. W przypadku pewnych przestępstw, charakteryzujących się brakiem ściśle sprecyzowanego przedmiotu czynności wykonawczej, przyjęć można usiłowanie z uwagi na nakierowanie zamiaru sprawcy na mienie „w ogóle”, co zbliża tak pojmowaną koncepcję do obiektywistycznej.

¹⁶ Wyrok SA w Łodzi z dnia 28 marca 2006 r., II AKa 45/06, KZS 2007, nr 7–8, poz. 92.

¹⁷ Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 13 sierpnia 2015 r., II AKa 171/15, LEX nr 1798770.

¹⁸ Wyrok SA w Lublinie z dnia 4 kwietnia 2006 r., II AKa 66/06, LEX nr 183573.

¹⁹ Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 25 stycznia 2013 r., II AKa 400/12, LEX nr 1289607.

²⁰ T. Sroka, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1: *Komentarz do art. 1–31*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015, s. 372, 375–376.

²¹ K. Wiak, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2014, s. 124.

Za koncepcją subiektywistyczną zdecydowanie opowiedział się A. Wąsek, szukając uzasadnienia dla takiego pojmowania braku przedmiotu nadającego się do popełnienia czynu zabronionego samej konstrukcji usiłowania nieudolnego jako instytucji będącej wyrazem subiektywizmu w prawie karnym²². Podobne stanowisko zostało wyrażone wcześniej przez R. Dębskiego²³.

KONCEPCJE MIESZANE

Koncepcje skrajnie subiektywistyczna i obiektywistyczna zostały poddane krytyce przez J. Giezka, który oponuje zarówno przeciwko krańcowemu uzależnieniu przedmiotu czynności wykonawczej od wyobrażenia oraz oczekiwania sprawcy co do pewnych jego właściwości, jak i skrajnemu jego obiektywizowaniu do każdego przedmiotu, który może być desygnatem przedmiotu czynności wykonawczej²⁴. W nawiązaniu do powyższej tezy J. Giezek w głosie do jednego z cytowanych wyżej orzeczeń Sądu Najwyższego tworzy koncepcję mieszaną, w której optuje za oceną wymienionej wyżej przesłanki nieudolności zachowania tak przez pryzmat kryteriów obiektywnych, jak i subiektywnych, uzależniając ją od tego, czy w danym przypadku konkretny przedmiot został zaatakowany czy też sprawca powstrzymał się od zamachu²⁵. Tworząc schemat badania zdatności przedmiotu do popełnienia na nim czynu zabronionego, jeśli doszło do zamachu, w pierwszej kolejności można ocenić, że jest to przedmiot zdatny wedle kryterium subiektywnego, a następnie dokonać oceny jego zdatności (przedmiot jest desygnatem znamienia przedmiotu czynności wykonawczej) przez pryzmat kryteriów obiektywnych. W konkluzjach J. Giezek wskazuje, że musi dojść do swoistej obiektywizacji oceny subiektywnej (woli sprawcy), polegającej na ocenie, czy konkretny cel przestępny w przypadku istnienia danego przedmiotu można w ogóle osiągnąć z perspektywy racjonalnie oraz pragmatycznie zachowującego się sprawcy przestępstwa²⁶.

Do koncepcji J. Giezka nawiązuje B.J. Stefańska, akcentując zarazem rolę zamiaru sprawcy przy ocenie nieudolności usiłowania w rozumieniu art. 13 § 2 k.k.²⁷ Odmienną koncepcję mieszaną formułuje natomiast E. Markowska, która postuluje, aby w przypadku nakierowania zamiaru sprawcy na rzecz dane-

²² A. Wąsek, *Glosa do uchwały SN z dnia 20 listopada 2000 r.*, I KZP 36/00, OSP 2001, nr 4, poz. 53.

²³ R. Dębski, *op. cit.*, s. 111, 115–116.

²⁴ J. Giezek, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012, s. 127.

²⁵ *Idem*, *Glosa do uchwały SN z dnia 20 listopada 2000 r.*, I KZP 36/2000, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 9, s. 105–112.

²⁶ *Ibidem*, s. 111.

²⁷ B.J. Stefańska, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015, s. 203.

go rodzaju posiłkować się oceną subiektywną przedmiotu czynności wykonawczej, zaś przy błędnym nastawieniu tylko co do ilości – oceną obiektywną²⁸. Jeszcze inną koncepcję prezentuje A. Jezusek, który jako generalną zasadę uznaje, iż brak posiadania przez desygnat znamienia przedmiotu czynności wykonawczej właściwości požądanych przez sprawcę nie pociąga za sobą kwalifikacji takiego usiłowania jako nieudolnego²⁹. W pewnych przypadkach, kiedy z powodu braku tych właściwości zachowanie sprawcy od chwili wkroczenia w etap bezpośredniego zmierzania nie stanowiło niebezpieczeństwa dla dobra prawnego, jednak postuluje przyjęcie koncepcji subiektywnej oceny przedmiotu czynności wykonawczej. Inne spojrzenie na problematykę usiłowania nieudolnego prezentuje P.D. Zakrzewski, który zauważa, że klucza do rozgraniczenia dwóch form usiłowania szukać należy na gruncie przesłanki „zmierza”. Autor ten podnosi, iż prawdopodobieństwo dokonania rośnie odwrotnie proporcjonalnie do stopnia błędu, pod wpływem którego sprawca chciał uruchomić ciąg przyczynowy, a zatem akcentuje on hierarchiczny układ tego swoistego błędu³⁰.

OBRONA KONCEPCJI OBIEKTYWISTYCZNEJ

Obronę przyjętej w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2017 r., I KZP 16/16³¹ (odnośnie do interpretacji art. 13 § 2 k.k.), koncepcji obiektywistycznej zacznijmy od uzupełnienia poczynionej wyżej prezentacji stanowiska przeciwnego. Pozwala ono bowiem odkryć większość jej mankamentów.

Świadomość jest według tej teorii elementem procesu psychologicznego, percepcyjnego, zachodzącego w umyśle sprawcy, w którym zdaje on sobie sprawę, że w zasięgu jego możliwości przestępczych (dokonania) znajduje się przedmiot konkretnego rodzaju lub wręcz oznaczony co do tożsamości. Jego brak, pomimo istnienia innych przedmiotów nadających się do popełnienia na nich przestępstwa, oznaczałby, że dokonanie od początku nie było możliwe. Taka interpretacja pojęcia „nie uświadamia sobie” w kontekście całego przepisu art. 13 § 2 k.k. przyjęta została *mutatis mutandis* przede wszystkim w prezentowanej wyżej uchwale

²⁸ E. Markowska, *Glosa do uchwały SN z dnia 20 listopada 2000 r., I KZP 36/2000*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9, s. 128.

²⁹ A. Jezusek, *Brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego (w rozumieniu art. 13 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 3, s. 102.

³⁰ P.D. Zakrzewski, *Przesłanka „bezpośredniości zmierzania” przy usiłowaniu nieudolnym a tzw. usiłowanie bezwzględnie nieudolne*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011, nr 4, s. 87.

³¹ Uchwała SN z dnia 19 stycznia 2017 r., I KZP 16/16, OSNKW 2017, nr 3, poz. 12, s. 1 i n., dalej jako: uchwała Sądu Najwyższego I KZP 16/16.

Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2000 r., I KZP 36/00³², a także innych cytowanych już orzeczeniach.

To odczytanie normy art. 13 § 2 k.k., wbrew twierdzeniom części przedstawicieli doktryny, nie znajduje jednak oparcia w kontekstowym umiejscowieniu pojęcia „nie uświadamia sobie”, a co za tym idzie w analizie treści semantycznej całego przepisu art. 13 § 2 k.k.

Słusznie jednak, opierając się przede wszystkim na wykładni językowej, Sąd Najwyższy w najnowszej uchwale z dnia 19 stycznia 2017 r., I KZP 16/16³³, zauważył, że sformułowanie normatywne „nie uświadamia sobie, że dokonanie jest niemożliwe” odnośne jest przez prawodawcę w jednostce redakcyjnej tekstu prawnego ogólnie do braku jakiegokolwiek przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim przestępstwa. Ustawodawca nie poczynił tu żadnego rozróżnienia, które pozwoliłoby na subiektywizację znamion, w grę wchodzi więc każdy przedmiot, a nie tylko subiektywnie projektowany w umyśle, percypowany przez sprawcę jako jedyny przedmiot wykonawczy. Podkreśla się w literaturze nie bez racji, że przez pojęcie świadomości w prawie karnym rozumie się odbicie w umyśle sprawcy elementów rzeczywistości istotnych z punktu widzenia znamion czynu zabronionego³⁴. Świadomość zaś oznacza odbicie w psychice sprawcy elementów stanu faktycznego, które znajdujemy w ustawowych znamionach typu³⁵. Dotyczy ona faktów prawnokarnie relewantnych, nie zaś jakichkolwiek. Chodzi o zgodne z rzeczywistością odbicie wszystkich tych elementów w psychice sprawcy. Z reguły świadomość ta następuje w bliskiej koincydencji czasowej z czynem (jak również w chwili czynu). Jest ona zresztą procesem dynamicznym i trudno pochwytym. Pojęcie świadomości, co rzadsze i bardziej kontrowersyjne, odnosić można również nie tylko do samej wiedzy o rzeczywistości (jej odbicia w umyśle), ale i pewnej sumy doświadczenia, która powinna w normalnej sytuacji rodzić po stronie sprawcy zgodne z prawdą wyobrażenie rzeczywistości.

Brak jest wystarczających argumentów za uznaniem, że powyższe ogólne rozważania doktryny nie odnoszą się też do procesów uświadamiania sobie niemożliwości dokonania, o którym mowa w art. 13 § 2 k.k. Na gruncie systemu prawa

³² Głosy: J. Biederman, *op. cit.*; J. Giezek, *Glosa do uchwały SN z dnia 20 listopada 2000 r., I KZP 36/2000*, s. 108; A. Wąsek, *op. cit.*, jak również inne niż cytowane już komentarze: T. Bojarski, *op. cit.*, s. 79–80; Zob. także: R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007, s. 43; B.J. Stefańska, *op. cit.*, s. 203; R. Zawłocki, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1: *Komentarz do art. 1–31*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 588; J. Majewski, *O różnicy i granicy między usiłowaniem udolnym a usiłowaniem nieudolnym*, [w:] *Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa*, red. J. Majewski, Toruń 2007, s. 36 i n.

³³ Uchwała Sądu Najwyższego I KZP 16/16.

³⁴ M. Budyn-Kulik, *Umyślność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Warszawa 2015, s. 111.

³⁵ Zob. np. J. Lachowski, *Strona podmiotowa czynu zabronionego*, [w:] *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2012, s. 527.

karnego materialnego pojęcie świadomości powinno być rozumiane jednolicie. Zauważyć należy, że ustawodawca używa w Kodeksie karnym zwrotu „uświadamiać sobie” właściwie raz, tj. w art. 13 § 2 k.k. Nie można zasadnie argumentować, że tworzy tym samym pojęcie podlegające innej wykładni niż przyjęta wyżej przez doktrynę dla analizy zasadniczych typów przestępstw *sui generis*, a nie ich form stadialnych. Co więcej, stylizacja tego artykułu wskazuje na istotność w tym wypadku świadomości sprawcy, nie zaś jego zamiaru³⁶. Stosujący prawo sąd powinien więc w tym wypadku dekodować nie tyle chęć popełnienia przestępstwa na konkretnym przedmiocie wykonawczym, co istnienie w umyśle sprawcy desygnatów znamienia „przedmiot nadający się do popełnienia na nim przestępstwa”.

Już z tej krótkiej analizy wynika, że w pojęciu „nie uświadamia sobie” nie chodzi o świadomość istnienia konkretnego przedmiotu wykonawczego lub jej rodzaju (najczęściej cudzej rzeczy ruchomej), lecz o świadomość istnienia jakichkolwiek desygnatów znamienia „przedmiot wykonawczy”. Przedmiot „zamierzony” czy „pożądany” przez sprawcę, wynikający z pewnej „premedytacji”, jest konstrukcją niewymaganą z punktu widzenia znamion czynu zabronionego i w tym sensie wyłącznie subiektywnie istotną³⁷. Przepis ten stanowi bowiem o jakimkolwiek przedmiocie, nie zaś o takim, który od początku pozostawał w sferze „życzeń” sprawcy.

Przyjęcie koncepcji odmiennej niż obiektywistyczna prowadzi do osobliwych rezultatów w przypadku, gdyby sprawca dokonał czynu zabronionego na przedmiocie, którego subiektywnie nie „pożądał”, pozostając w błędzie, iż jest to ten właśnie przedmiot. Jako przykład podać można kradzież innego obrazu, który sprawca mylnie uznał za ten, którego dotyczyło „zlecenie” przestępstwa. Można by wówczas argumentować, że skoro jego wybór jest istotny z punktu widzenia usiłowania (dla jego kwalifikacji jako nieudolnego), to również błąd sprawcy co do przedmiotu wykonawczego w fazie dokonania jest nie tylko błędem subiektywnym, lecz istotnym błędem co do znamion. Jest rzeczą oczywistą, że nie to stanowi o istocie konstrukcji błędu w prawie karnym³⁸.

Ustawodawca podnosi w art. 13 § 2 k.k. proces uświadamiania sobie do pojęcia przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego. Zgodnie z definicją słownikową „nadający się” to będący stosownym do czegoś lub na coś, do jakiejś roli³⁹. Przedmiot tej świadomości nie jest pojmowany jako kon-

³⁶ Wyraźnie podkreślono to również w uchwale Sądu Najwyższego I KZP 16/16.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Odnośnie do tego: W. Wolter, *Funkcja błędu w prawie karnym*, Warszawa 1965; Z. Ćwiąkałski, *Błąd co do bezprawności czynu w polskim prawie karnym. Zagadnienia teorii i praktyki*, Kraków 1991; A. Zoll, *Regulacja błędu w projekcie kodeksu karnego*, [w:] *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Pani Profesor Oktawii Górniok*, red. L. Tyszkiewicz, Katowice 1996, s. 242; R. Kubiak, *Pojęcie usprawiedliwionego błędu w nowym kodeksie karnym*, „Palestra” 1998, nr 7–8, s. 34.

³⁹ Zob. np. *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1978, s. 2440.

kretny desygnat subiektywnie postrzegany przez sprawcę, lecz każdy przedmiot wykonawczy⁴⁰. Przeciwnie stanowisko wymagałoby wskazania, że ustawodawca traktuje termin „nadający się” jako relatywizowany subiektywnymi odczuciami sprawcy czy swoistym „zamiarem” sprawcy. Ustawodawca, chcąc nadać temu przepisowi zabarwienie subiektywne, użyłby raczej sformułowania „ze względu na brak przedmiotu, na którym sprawca chciał popełnić przestępstwo”. Argument ten wspierany jest mocno przez wykładnię historyczną⁴¹. W Kodeksie karnym z 1932 r.⁴² art. 23 § 1 i 2 stanowiły:

§ 1. Odpowiada za usiłowanie, kto w zamiarze popełnienia przestępstwa przedsięwzięje działanie, skierowane bezpośrednio ku urzeczywistnieniu tego zamiaru, lecz zamierzonego przestępstwa nie dokonywa.

§ 2. Usiłowanie zachodzi także wtedy, kiedy sprawca nie wiedział, że dokonanie jest niemożliwe ze względu na brak przedmiotu, nadającego się do dokonania na nim zamierzonego przestępstwa, lub ze względu na użycie środka, nie nadającego się do wywołania zamierzonego skutku.

Dopiero ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny⁴³ w art. 11 § 2 przyjęła stylizację obiektywną, używając, tak jak ustawa obecnie obowiązująca, sformułowania „przedmiot nadający się do popełnienia na nim czynu zabronionego”.

Należy ponadto odnieść się do argumentów natury funkcjonalnej (celowościowej). Oczywiście funkcją przepisów Kodeksu karnego jest zapewnienie społecznego poczucia sprawiedliwości⁴⁴. W tym kontekście niewskazana byłaby taka interpretacja, która najczęściej niewłaściwie oddaje zawartość kryminalopolityczną (ocenę prawnokarną) zachowania sprawcy dążącego do dokonania. Wiedzie ona bowiem w istocie do względniejszej oceny swoistej (nienależącej przecież do znamion przestępstwa) premedytacji sprawcy, planowania przestępnych zamiarów, a zatem zachowań, które przynajmniej w jakimś fragmencie mogą być wręcz (po spełnieniu określonych przesłanek) traktowane jako element (niekaralnego z reguły, jednak ujemnie ocenianego społecznie) przygotowania. Przez przyjęcie koncepcji subiektywistycznej wykładni art. 13 § 2 k.k. dokonuje się w sposób wyraźny względniejszej oceny czy wręcz premiowania swoistego „złego zamiaru” sprawcy, polegającego na łamaniu norm prawa karnego materialnego, jakie prowadzić miało do osiągnięcia odpowiedniego rezultatu przestępczego, które nie dochodzi do skutku przede wszystkim dlatego, że przedmiot przestępstwa „nie spełniał oczekiwań sprawcy”.

⁴⁰ Tak np. J. Biederman, *op. cit.*; w istocie też: J. Giezek, *Glosa do uchwały SN z dnia 20 listopada 2000 r.*, I KZP 36/2000.

⁴¹ Zwraca na to uwagę również Sąd Najwyższy w uchwale I KZP 16/16.

⁴² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. (Dz.U. nr 60, poz. 571).

⁴³ Dz.U. nr 13, poz. 94 z późn. zm.

⁴⁴ Zob. np. M. Cieślak, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1994, s. 15.

W aspekcie interpretacji funkcjonalnej (celowościowej) wskazać trzeba na częściowo już wyżej wyjaśnione powody kryminalizacji usiłowania nieudolnego, które przecież bezpośrednio przekładają się na proces stosowania prawa, w tym wymiaru kar. Wyjątkowość kryminalizacji usiłowania nieudolnego ze względu na przedmiot i środek uzasadniana jest brakiem jakiegokolwiek obiektywnego zagrożenia, w tym wypadku dla dobra prawnego. Możliwość względniejszej oceny zachowania sprawcy powodowana jest tu obiektywnie ocenianą nieszkodliwością jego zachowania, przy pełnej realizacji znamion strony podmiotowej przestępstwa. Ten argument na rzecz wyjątkowości kryminalizacji nie jest spełniony w sytuacji, kiedy istniały też inne, niż „pożądany” przez sprawcę, przedmioty nadające się do popełnienia na nich czynu zabronionego. W normalnym, typowym stanie faktycznym, jakiemu służy tworzenie racjonalnego przepisu prawa karnego, ten bardziej abstrakcyjnie pojęty przedmiot przestępstwa jest zagrożony, zaś sprawca nie w pełni godzi w dobro prawne (aktualizuje to zagrożenie) nie z powodu braku przedmiotu, lecz zasadniczo z braku zainteresowania przedmiotem popełnienia przestępstwa⁴⁵.

Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy w uchwale I KZP 16/16, z rozstrzyganą kwestią skorelowany jest problem zastosowania instytucji czynnego żalu w wypadku dobrowolnego odstąpienia od dokonania (art. 15 § 2 k.k.)⁴⁶. Przyjęcie konstrukcji usiłowania nieudolnego wyłącza możliwość jej zastosowania, ponieważ nie sposób dobrowolnie odstąpić od dokonania, które obiektywnie nie jest możliwe. Natomiast ocena zachowania sprawcy, zgodnie z koncepcją obiektywistyczną, jako usiłowania udolnego, w wypadku istnienia w danym miejscu i czasie przedmiotu (przedmiotów) wykonawczego, otwiera możliwość twierdzenia (inna rzecz, czy zgodnego z prawdą), że sprawca w sposób dobrowolny odstąpił od dokonania. Takiej interpretacji czynnego żalu wydaje się zaprzeczać nie tylko ostatnia uchwała Sądu Najwyższego, ale i niedawne orzecznictwo sądów powszechnych. I tak w wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 lutego 2002 r., II AKa 549/01, sąd ten ustosunkował się także do kwestii możliwości dobrowolnego odstąpienia przez sprawcę tego typu usiłowania, twierdząc, że:

⁴⁵ Tak też zwłaszcza uchwała Sądu Najwyższego I KZP 16/16.

⁴⁶ Na temat czynnego żalu zob. O. Sitarz, *Czynny żal związany z usiłowaniem w polskim prawie karnym. Analiza dogmatyczna i kryminalnopolityczna*, Katowice 2015; D. Gajdus, *Czynny żal w polskim prawie karnym*, Toruń 1984; W. Radecki, *Prawne i moralne oceny czynnego żalu*, „Palestra” 1976, nr 12; G. Rejman, *W kwestii dobrowolnego odstąpienia od usiłowania*, „Nowe Prawo” 1969, nr 3; A. Spotowski, *O odstąpieniu od usiłowania*, „Państwo i Prawo” 1980, z. 6; R.A. Stefański, *Dobrowolne odstąpienie od usiłowania*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 4; M. Szerer, *„Dobrowolne” odstąpienie od usiłowania*, „Nowe Prawo” 1977, nr 5; K. Tkaczyk, *Instytucja czynnego żalu w prawie karnym w ujęciu prawnoporównawczym*, Przemyśl 2008; W. Józwicki, *O pojmowaniu dobrowolności jako warunku czynnego żalu*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, nr 1.

O powyższej niemożliwości realizacji znamion zbrodni rozboju nie stanowi natomiast sytuacja, w której oskarżony, posługując się w celu dokonania kradzieży metodami wynikającymi z przepisu art. 280 § 2 k.k., nie zabiera pokrzywdzonemu posiadanych rzeczy ruchomych, w tym pieniędzy – mimo realnych ku temu możliwości – tylko dlatego, że ich wartość odbiega od oczekiwanych przez niego. Odstąpienie w takim wypadku od kradzieży, które nie jest dobrowolne w rozumieniu art. 15 § 2 k.k., jako że jest wynikiem sytuacji zewnętrznej, związanej z brakiem możliwości materialnego zaspokojenia sprawy w sposób przez niego pożądanym, a nie wewnętrznych przemyśleń o celowości popełnienia w ogóle przestępstwa, uznane być musi za zachowanie zmierzające bezpośrednio do dokonania, które nie następuje z powyższej przyczyny, na które powołuje się przepis art. 13 § 1 k.k.

Podobna argumentacja została przyjęta w wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 24 września 2013 r.⁴⁷, II AKa 131/14.

Odstąpienie od wykonania, warunkowane tak brakiem możliwości materialnego zaspokojenia sprawy w sposób przez niego pożądanym, jak i nieodpowiadaaniem przedmiotu wykonawczego z innych względów co do rodzaju lub tożsamości, nie może być uznane za dobrowolne.

PODSUMOWANIE

Sumując, w tym przyjętą wykładnię art. 13 § 2, argumenty Sądu Najwyższego należy ocenić z aprobatą. Podobnie ocenić trzeba przyjęte *obiter dicta* uwagi odnośnie do istoty i „pojemności semantycznej” czynnego żalu. Należy się spodziewać, że ta druga kwestia będzie miała co najmniej równą doniosłość praktyczną. W pewnym sensie Sąd Najwyższy porządkuje tym samym problematykę czynnego żalu, wracając do istoty i korzeni aksjologicznych tego pojęcia.

Inną rzeczą jest ocena zachowania usiłującego sprawcy z punktu widzenia przypisania mu zamiaru popełnienia przestępstwa. Nie plasuje się ona bowiem w płaszczyźnie oceny i wykładni art. 13 § 2 k.k., lecz w płaszczyźnie ogólnych przepisów odnoszących się do zamiaru popełnienia przestępstwa. Dylemat polega tu oczywiście na wyborze konkretnej lub abstrakcyjnej koncepcji zamiaru. I ta druga znajduje prawo obywatelstwa w doktrynie, choć – jak się wydaje – liczebnie przeważa koncepcja konkretna⁴⁸. Wybór koncepcji konkretnej (polegającej na zamiarze realizacji określonych desygnatów znamion przestępstwa, nie zaś znamion w ogóle) może mieć wpływ na praktykę stosowania prawa w niektórych wypadkach usiłowania nieudolnego. Zauważa to oczywiście Sąd Najwyższy⁴⁹. Pozostaje oczekiwać, w jaki sposób przychylenie się do konkretnej koncepcji zamiaru

⁴⁷ LEX nr 1439168.

⁴⁸ Koncepcja konkretna np. w poglądach A. Zolla, zaś koncepcja abstrakcyjna np. w poglądach L. Gardockiego.

⁴⁹ Uchwała Sądu Najwyższego I KZP 16/16.

przyczyni się do oceny prawnej usiłowania nieudolnego, a więc czy i w jaki sposób zmodyfikuje dokonaną przez Sąd Najwyższy „obiektywizację” znamion art. 13 § 2 k.k.⁵⁰

BIBLIOGRAFIA

- Biederman J., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2000 r.*, „Palestra” 2001, nr 7–8.
- Bojarski T., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2016.
- Budyn-Kulik M., *Umyślność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Warszawa 2015.
- Cieślak M., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1994.
- Ćwiąkalski Z., *Błąd co do bezprawności czynu w polskim prawie karnym. Zagadnienia teorii i praktyki*, Kraków 1991.
- Dębski R., *Karalność usiłowania nieudolnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, nr 2.
- Gajdus D., *Czynny żal w polskim prawie karnym*, Toruń 1984.
- Giezek J., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012.
- Giezek J., *Glosa do uchwały SN z dnia 20 listopada 2000 r.*, I KZP 36/2000, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 9.
- Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007.
- Jezusek A., *Brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego (w rozumieniu art. 13 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 3.
- Jędrzejewski Z., *Bezprawie usiłowania nieudolnego*, Warszawa 2000.
- Jóźwicki W., *O pojmowaniu dobrowolności jako warunku czynnego żalu*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, nr 1.
- Konarska-Wrzosek V., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016.
- Kubiak R., *Pojęcie usprawiedliwionego błędu w nowym kodeksie karnym*, „Palestra” 1998, nr 7–8.
- Lachowski J., *Strona podmiotowa czynu zabronionego*, [w:] *Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, Warszawa 2012.
- Majewski J., *O różnicy i granicy między usiłowaniem udolnym a usiłowaniem nieudolnym*, [w:] *Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa*, red. J. Majewski, Toruń 2007.
- Marek A., *Istota nieudolnego usiłowania przestępstwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968, nr 1.
- Markowska E., *Glosa do uchwały SN z dnia 20 listopada 2000 r.*, I KZP 36/2000, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9.
- Postanowienie SN z dnia 16 lutego 2010 r., V KK 354/09, R-OSNKW 2010, poz. 340.
- Postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 2011 r., V KK 33/11, LEX nr 817558.
- Radecki W., *Prawne i moralne oceny czynnego żalu*, „Palestra” 1976, nr 12.
- Raglewski J., *Usiłowanie nieudolne dokonania czynu zabronionego – analiza krytyczna*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 12.
- Rejman G., *W kwestii dobrowolnego odstąpienia od usiłowania*, „Nowe Prawo” 1969, nr 3.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. (Dz.U. nr 60, poz. 571).
- Sitarz O., *Czynny żal związany z usiłowaniem w polskim prawie karnym. Analiza dogmatyczna i kryminalnopolityczna*, Katowice 2015.

⁵⁰ Możliwość taką wydaje się dostrzegać sam Sąd Najwyższy w wyżej powołanej uchwale.

Słownik języka polskiego, Warszawa 1978.

Spotowski A., *O odstąpieniu od usiłowania*, „Państwo i Prawo” 1980, z. 6.

Sroka T., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1: *Komentarz do art. 1–31*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015.

Stefańska B.J., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015.

Stefański R.A., *Dobrowolne odstąpienie od usiłowania*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 4.

Szerer M., „*Dobrowolne*” *odstąpienie od usiłowania*, „Nowe Prawo” 1977, nr 5.

Tarapata S., *Dobrowolne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2016.

Tkaczyk K., *Instytucja czynnego żalu w prawie karnym w ujęciu prawoporównawczym*, Przemysł 2008.

Uchwała SN z dnia 20 listopada 2000 r., I KZP 36/00, OSNKW 2001, nr 1–2, poz. 1.

Uchwała SN z dnia 19 stycznia 2017 r., I KZP 16/16, OSNKW 2017, nr 3, poz. 12.

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. nr 13, poz. 94 z późn. zm.).

Wąsek A., *Glosa do uchwały SN z dnia 20 listopada 2000 r., I KZP 36/00*, OSP 2001, nr 4, poz. 53.

Wiak K., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2014.

Wolter W., *Funkcja błędu w prawie karnym*, Warszawa 1965.

Wyrok SA w Katowicach z dnia 28 lutego 2002 r., II AKa 549/01, LEX nr 56778.

Wyrok SA w Katowicach z dnia 24 maja 2005 r., II AKa 155/05, OSA/Kat. 2005, nr 3, poz. 16.

Wyrok SA w Łodzi z dnia 28 marca 2006 r., II AKa 45/06, KZS 2007, nr 7–8, poz. 92.

Wyrok SA w Lublinie z dnia 4 kwietnia 2006 r., II AKa 66/06, LEX nr 183573.

Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 25 stycznia 2013 r., II AKa 400/12, LEX nr 1289607.

Wyrok SA w Łodzi z dnia 4 czerwca 2013 r., II AKa 97/12, LEX nr 1409183.

Wyrok SA w Lublinie z dnia 24 września 2013 r., II AKa 131/14, LEX nr 1439168.

Wyrok SA w Białymstoku z dnia 18 czerwca 2015 r., II AKa 73/15, LEX nr 1439168.

Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 13 sierpnia 2015 r., II AKa 171/15, LEX nr 1798770.

Zakrzewski P.D., *Przesłanka „bezpośredniości zmierzania” przy usiłowaniu nieudolnym a tzw. usiłowanie bezwzględnie nieudolne*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011, nr 4.

Zawłocki R., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1: *Komentarz do art. 1–31*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2010.

Zoll A., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1: *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.

Zoll A., *Regulacja błędu w projekcie kodeksu karnego*, [w:] *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Pani Profesor Oktawii Górniok*, red. L. Tyszkiewicz, Katowice 1996.

SUMMARY

The article deals with the issue of inept attempt because of the subject in judicial practice in reference to the Supreme Court's resolution I KZP 16/16. Two antagonistic approaches were presented: objective approach and subjective approach, as well as mixed approaches.

Keywords: inept attempt; objective approach; subjective approach